

УДК 338.2; 338.4; 621.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.26>

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЕНЕРГОРИНКУ ВІД ПРОТИПРАВНИХ ДІЙ СЛУЖБОВИХ ОСІБ

Шаталінська М.В.,

*аспірант кафедри оперативно-розшукової діяльності
та національної безпеки*

Національної академії внутрішніх справ

ORCID: 0009-0000-9077-1025

e-mail: fin_bezpeka@ukr.net

Шаталінська М.В. Міжнародний досвід забезпечення безпеки енергоринку від протиправних дій службових.

Розглядається міжнародний досвід забезпечення безпеки енергоринку, зокрема від протиправних дій посадових осіб. Здійснюється огляд нормативно-правових документів та регуляторних актів Євросоюзу щодо безпеки енергоринку та акцентується, що в розвинутих демократіях світу протиправна діяльність посадовців на енергетичному ринку передбачає суворі правові наслідки. Здійснюється аналіз основних видів ризиків, пов'язаних із протиправними діями посадовців на енергоринку та доводиться, що зловживання службовими особами на енергетичному ринку включає корупцію у формі привласнення державних енергетичних доходів, укладання контрактів корупційними методами для обходу правил або сприяння приватній вигоді, маніпуляція цінами на енергоносії або впровадження монополістичної практики. Наголошується, що протиправні діяння, які вчиняють службові особи на енергоринку позбавляють конкурентів справедливого доступу до електромереж, що призводить до недобросовісної конкуренції та збільшення витрат для споживачів. Зазначається комплексність проблеми безпеки енергоринку та протиправних дій в паливно-енергетичному комплексі в контексті економічної безпеки держави. Окремо виділяються питання фінансових ризиків та загроз протиправних дій на енергоринку. Робляться висновки щодо шляхів удосконалення регуляторної бази України та впровадження досвіду провідних країн світу щодо унормування питань забезпечення безпеки на енергоринку. Акцентується, що кожна держава прагне до ефективної реалізації власної цілісної та взаємопов'язаної системи заходів із забезпечення енергетичної безпеки, орієнтованої на національні інтереси та стратегічні пріоритети. Провідні країни світу (Німеччина, Франція, Норвегія, Велика Британія, США) визначили та реалізують власні концепції енергетичної безпеки, які трансформуються під впливом викликів та загроз, сучасних технологій та потреб розвитку енергетичного сектору на принципах сталості. Підкреслюється, що Україна в умовах війни згенерувала власний практичний досвід забезпечення функціонування енергетичної системи, цінний для міжнародного співтовариства в контексті реагування на масштабні виклики та загрози енергетичній безпеці.

Ключові слова: енергоринок; паливно-енергетичний комплекс; службові особи; протиправні діяння; економічна безпека.

Shatalinska M.V. International experience in ensuring the security of the energy market from unlawful actions of officials.

The international experience of ensuring the security of the energy market is considered, in particular from the illegal actions of officials. A review of regulatory documents and regulatory acts of the European Union on the security of the energy market is carried out and it is emphasized that in developed democracies of the world, the illegal activities of officials in the energy market entail strict legal consequences. An analysis of the main types of risks associated with the illegal actions of officials in the energy market is carried out and it is proved that the abuse of officials in the energy market includes corruption in the form of misappropriation of state energy revenues, conclusion of contracts by corrupt methods to circumvent the rules or promote private gain, manipulation of energy prices or the introduction of monopolistic practices.

It is emphasized that illegal actions committed by officials in the energy market deprive competitors of fair access to electricity networks, which leads to unfair competition and increased costs for consumers. The complexity of the problem of energy market security and illegal actions in the fuel and energy complex in the context of the economic security of the state is noted. The issues of financial risks and threats of illegal actions in the energy market are separately highlighted. Conclusions are drawn on ways to improve the regulatory framework of Ukraine and implement the experience of leading countries in the world in regulating issues of ensuring security in the energy market. It is emphasized that each state strives for the effective implementation of its own holistic and interconnected system of measures to ensure energy security, focused on national interests and strategic priorities. Leading countries of the world (Germany, France, Norway, Great Britain, the USA) have defined and are implementing their own concepts of energy security, which are transformed under the influence of challenges and threats, modern technologies and the needs of developing the energy sector on the principles of sustainability. It is emphasized that Ukraine, in war conditions, has generated its own practical experience in ensuring the functioning of the energy system, which is valuable for the international community in the context of responding to large-scale challenges and threats to energy security.

Key words: energy market; fuel and energy complex; officials; illegal acts; economic security.

Постановка проблеми. Енергетика – стратегічно важлива галузь економіки, від безпечного і стабільного функціонування якої залежить щоденне безперебійне функціонування усіх сфер економіки України. Особливо її значення актуалізовано під час протидії повномасштабному вторгненню, адже ворог постійно намагається завдати безповоротних збитків, з метою унеможливлення життєзабезпечення населення нашої країни.

Забезпечення безпеки енергоринку передбачає захист життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від загроз, які можуть виникнути на цьому ринку. Це досягається шляхом запобігання, виявлення та нейтралізації ризиків, що стосуються функціонування енергетичної інфраструктури та стабільності забезпечення енергоресурсами, що є критично важливим для економічного та соціального благополуччя країни, результативності її протистояння збройній агресії РФ та повоєнного відновлення.

За визначенням USAID, енергетична безпека країни – це впевненість у наявності, доступності та можливості стабільно отримувати паливо та енергію належної якості як щодня за звичайних умов, так і у випадку за надзвичайних обставин. Іншими словами, енергетична безпека – це захищеність держави, її громадян та економіки від дефіциту енергії. Енергетична безпека України – елемент національної безпеки та невід’ємна складова енергетичної безпеки Європи [1].

Реформи у секторі енергетики, які сьогодні в умовах протидії повномасштабному вторгненню здійснює Україна, мають на меті дати енергетичному комплексу поштовх до розвитку та інтеграції з європейськими енергосистемами, привести його у відповідність до норм та стандартів ЄС, сформувати повноцінно функціонуючі конкурентні ринки природного газу й електроенергії з прозорим ціноутворенням та належним захистом споживачів.

Метою державної політики України у сфері енергетичної безпеки є забезпечення захищеності національних інтересів у сфері забезпечення доступу до надійних, стійких, доступних і сучасних джерел енергії для всіх споживачів технічно надійним, безпечним, економічно ефективним та екологічно прийнятним способом в нормальних умовах і кризових ситуаціях виключно в межах і спосіб, що визначені законодавством [2].

Сьогодні світова енергетика знаходиться в процесі масштабних змін – відбувається більш інтенсивне впровадження основних технологій поновлюваної енергетики в умовах відповідного зниження їх вартості; зростає випереджаюча роль електроенергії в енергоспоживанні порівняно з нафтопродуктами по всьому світу; простежуються зміни у світовій економічній та енергетичній політиці, обумовлені інтенсивним розвитком економіки Китаю та виходом на світовий ринок зростаючого обсягу видобутку сланцевого газу та нафти в США [3].

Як стверджує Міжнародне енергетичне агентство ескалація конфлікту на Близькому Сході та триваюча війна росії в Україні підкреслюють постійні ризики для енергетичної безпеки, з якими стикається світ. Деякі з безпосередніх наслідків світової енергетичної кризи почали відступати у 2023 році, але ризик подальших збоїв зараз дуже високий. Досвід останніх кількох років показує, як швидко залежність може перетворитися на вразливість - урок, який також стосується ланцюгів постачання чистої енергії з високим рівнем концентрації ринку [4].

На думку сучасних кримінологів, паливно-енергетичний комплекс є сильно корпоратизованим сектором економіки, сферою безкомпромісної боротьби корпоративно-бюрократичних структур (кланів) за енергетичні ресурси, тіньові активи, монополне становище на ринку енергоносіїв і зрештою за політичну владу в державі в цілому. В експертному середовищі набуває прихильників думка, що сучасний паливно-енергетичний комплекс усе більше обслуговує приватні економічні інтереси тіньових власників засобів виробництва і капіталів, а не державні і суспільні економічні інтереси [5]. В енергетичній сфері продовжують існувати неформальні системи взаємовідносин, особистих зав'язків та позаправових способів регулювання економічної діяльності.

Протиправні дії службових осіб в енергетичній сфері сьогодні не просто дискредитують нормотворчу і правозастосовну функції держави, а й становлять загрозу національній безпеці.

Метою статті є аналіз міжнародного досвіду забезпечення безпеки енергоринку від протиправних дій службових осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням, пов'язаним із забезпеченням безпеки енергоринку в своїх дослідженнях приділяли увагу Б. Головкін, М. Гуцул, Г. Дарнопих, В. Диха, М. Сінайко, О. Солосіч, О. Суходоля, С. Тульчинська, І. Христич, А. Чеховський, О. Шевченко, Є. Шульга та інші. Проте, позитивні аспекти забезпечення безпеки енергоринку, зокрема, від протиправних дій службових осіб, що можна простежити при вивченні міжнародного досвіду, висвітлені недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Протиправні дії в енергетичній сфері включають як кримінальні правопорушення, так і порушення правил функціонування енергетичних систем. До перших належать економічні злочини, корупційні правопорушення, а до других – руйнування інфраструктури, несанкціоновані відключення та порушення технічних норм, які можуть призвести до аварій та негативних наслідків для довкілля.

За визначенням Світового банку, незаконні дії в енергетичному секторі включають маніпулювання ринком (наприклад, порушення конкуренції та монополізацію, фіксацію цін), екологічні злочини (наприклад, незаконний видобуток корисних копалин, торгівлю відходами), хабарництво та корупцію, порушення санкцій, контрабанду палива та незаконний видобуток енергетичних ресурсів. Ця діяльність може завдати шкоди ринкам та довкіллю, призвести до серйозних фінансових санкцій та загрожувати суспільним інтересам та національній безпеці [6].

Європейські дослідники виокремлюють наступні «економічні та ринкові правопорушення»:

- маніпуляції ринком: дії, такі як схеми «закачування та скидання», «торгівля за принципом «wash trading»» або випередження конкурентів, що створюють штучні ціни та ліквідність на енергетичних ринках на користь певних учасників;
- фіксація цін: угоди між конкурентами щодо встановлення або підтримки цін, що є порушенням антимонопольного законодавства;
- змови (узгоджені дії) на ринках: конкуренти заздалегідь домовляються про те, хто виграє тендер на енергетичні проекти чи послуги;
- розподіл ринку: конкуренти ділять ринки (за географією, клієнтами або типами продукції) між собою;
- хабарництво та корупція: угоди «під столом» для отримання дозволів, конкурентних переваг або впливу на рішення;
- порушення санкцій: участь у транзакціях з країнами або організаціями, на які поширюються міжнародні санкції, що призводить до великих штрафів та репутаційної шкоди;
- відмивання грошей: приховування походження незаконних коштів, часто пов'язане з іншими злочинами в енергетичному секторі, такими як екологічні злочини;
- контрабанда палива: незаконне переміщення палива через кордони, часто зумовлене ціновою нерівністю та призводить до виснаження та дефіциту ресурсів [7].

Навіть в Європейському Союзі існують значні ризики фінансових злочинів енергетичному секторі, зокрема, пов'язані із неправомірними діями посадових осіб.

Без надійної оцінки ризиків енергетичні компанії можуть легко стати жертвою місцевої корупції, порушень санкцій або навіть ненавмисно фінансувати тероризм. І це не просто припущення. Звіт Deloitte за 2022 рік показав, що 45% енергетичних компаній визначили корупцію як свій головний ризик, що підкреслює необхідність комплексної оцінки проблеми. За висновками провідної аудиторської компанії світу, в енергетичному секторі економічні злочини проявляються кількома способами. Отримання неправомірної вигоди та корупція часто пов'язані з прихованими

угодами для пришвидшення отримання дозволів або отримання конкурентних переваг. Порушення санкцій відбуваються, коли компанії здійснюють операції з країнами, що перебувають у чорному списку, ризикуючи отримати значні штрафи та репутаційну шкоду. Тим часом відмивання грошей використовується для приховування походження незаконних коштів, створюючи враження законності. Яскравим прикладом є справа 2019 року, коли енергетична компанія зіткнулася з штрафами, що перевищують 1 млрд доларів, за порушення санкцій, що підкреслює серйозні фінансові наслідки таких злочинів [8].

Європейський Союз має певну регуляторну базу, що стосується маніпуляцій на енергетичному ринку. Нормативні документи постійно вдосконалюються, зокрема враховуючи зміни, внесені Регламентом (ЄС) 2024/1106 (REMIT II) до початкового REMIT – Регламенту про цілісність та прозорість ринку (ЄС) № 1227/2011. Нормативно-правова база ЄС використовує «пропорційний, але водночас стримуючий режим санкцій за акти маніпуляцій на ринку» [9].

Дослідники ЄС комплексно вивчають маніпулятивні практики на енергетичних ринках та правових порогів, яким вони повинні відповідати, щоб підпадати під дію REMIT. До того ж, оцінкою ситуації з правопорушеннями на енергоринку займається Агентство Європейського Союзу зі співробітництва енергетичних регуляторів (ACER), що постійно оновлює свої рекомендації після перегляду регламенту REMIT. Особливий акцент робиться на стандарті доказової бази, необхідному для встановлення маніпуляцій, що має особливе значення в контексті правозастосування. Порівняно з первинним документом REMIT, REMIT II, вводить значні правові нововведення та регуляторний намір протистояти порушенням на ринку енергетики.

Експерти підкреслюють необхідність посилення гармонізації законодавства між державами-членами ЄС та посилення координації між національними регуляторами в рамках ACER [10].

Відповідно до REMIT заборонена інсайдерська торгівля (ст. 3) та маніпулювання ринком (ст. 5), а також учасники ринку зобов'язані повідомляти про операції на оптовому ринку енергоресурсів (ст. 8) та оприлюднювати інсайдерську інформацію (ст. 4) [11].

Як було зазначено вище, значну частину правової характеристики правопорушень на енергоринку складають злочини в сфері маніпулювання на ринку, використання інсайдерської інформації та порушення конкуренції, що відповідає положенням REMIT. Зокрема, за визначенням державного регулятора конкурентних відносин Австралії ACCC, незаконні дії посадових осіб на енергетичному ринку включають маніпулювання ринком, використання шахрайства або обману, картельну діяльність та зловживання ринковою владою. Ці незаконні дії можуть включати схеми шахрайства; неправдиві або оманливі заяви; угоди про встановлення цін або обмеження конкуренції [12].

В більшості розвинутих країн, протиправні дії на енергоринку мають серйозні правові наслідки.

У США Кодекс федеральних правил (CFR, The Code of Federal Regulations), офіційний збірник загальних та постійних правил, виданих виконавчими департаментами та агентствами федерального уряду США, встановлює Правила щодо маніпулювання ринком енергії, які містяться переважно у Розділі 18, Частині 1с Кодексу федеральних правил (CFR) для електроенергії та природного газу, а також у Розділі 16, Частині 317 для сирої нафти, бензину та нафтових дистилатів. Ці правила, що впроваджуються відповідно Федеральною комісією з регулювання енергетики (FERC) та Федеральною торговою комісією (FTC), забороняють шахрайську або обманливу поведінку, включаючи перекручування та замовчування суттєвих фактів, які можуть спотворити енергетичні ринки [13].

Нещодавнім прикладом незаконних дій посадовців на енергетичному ринку США, є спроби, на думку деяких регуляторних органів, незаконно блокувати або скасувати дозволені проекти морської вітрової енергетики, позов проти Міністерства енергетики за перешкоджання доступу громадськості до інформації, а також участь Федеральної торгової комісії та Міністерства юстиції у справі про енергетичну змову. Інші дії включають перевищення регуляторних обов'язків на рівні штатів та спроби Міністерства юстиції втрутитися у випадки маніпуляцій на енергетичному ринку [14].

Забезпечення безпеки від незаконних дій службових осіб на енергетичному ринку вимагає багатогранного підходу, включаючи надійну регуляторну базу, прозоре управління, посилений нагляд, незалежні механізми розгляду скарг та суворі покарання за корупцію та маніпулювання ринком. Ключові заходи включають впровадження протоколів кібербезпеки та управління ризиками, а також сприяння співпраці між державним та приватним секторами для підвищення підзвітності та

стійкості в енергетичному секторі [15], посилення повноважень регуляторних органів, таких як «Енергетичний омбудсмен», які існують у багатьох країнах, особливо в ЄС, США, Грузії та Австралії. Роль цього інституту полягає у позасудовому вирішенні спорів між споживачами та компаніями енергетичного сектору, а також в адвокації прав споживачів та впливі на регуляторні акти.

Канадські регуляторні органи пропонують наступні правові та управлінські заходи для запобігання протиправним діям службових осіб на енергоринку:

- посилення нагляду – впровадження комплексних регуляторних рамок, які чітко визначають обов'язки та передбачають прозорі процеси для учасників та службових осіб енергетичного ринку;
- посилення незалежності регуляторних органів шляхом підтримки та надання незалежним регуляторним органам, таким як енергетичні омбудсмени, можливості для нагляду за ринком та ефективного розгляду скарг споживачів.
- запобігання маніпуляціям на ринку через впровадження суворих законів та нормативних актів, спрямованих на запобігання та покарання маніпуляцій та зловживань на ринку з боку службових осіб або інших суб'єктів;
- забезпечення кібербезпеки та оцінки ризиків, що досягається розробленням та впровадженням періодичного оцінювання ризиків кібербезпеки для енергетичного сектору з чіткими вимогами щодо пом'якшення наслідків та звітності для критичної інфраструктури;
- сприяння прозорості та оприлюднення публічної інформації, забезпечуючи доступ громадськості до інформації щодо операцій на енергетичному ринку та офіційних процесів прийняття рішень;
- посилення внутрішнього контролю завдяки заохоченню розроблення внутрішніх планів реагування на кіберінциденти в енергетичних компаніях та державних установах;
- активізація співпраці між державним та приватним секторами, що сприятиме партнерству між державними установами, галузевими асоціаціями та експертами з безпеки через такі форуми, як Мережа енергетичного та комунального секторів (EUSN), для обміну інформацією та просування провідного досвіду [16].

Світовий досвід доводить необхідність посилення правових та правозастосовних (правоохоронних) заходів для забезпечення безпеки енергетичного ринку від протиправних дій службових осіб. Зокрема, це може бути посилення відповідальності та більш суворе покарання за правопорушення, а саме встановлення зрозумілого та жорсткого покарання для службових осіб, які вчиняють корупційні діяння, зловживають владою або здійснюють маніпуляції на енергоринку. Державна політика в сфері енергоринку повинна базуватися на обміні досвідом та практиками між постачальниками енергії, регуляторними органами та національними службами безпеки для підвищення обізнаності та реагування на загрози.

Висновки. Протиправні дії службових осіб на енергоринку набули свого значного поширення, серед яких корупція та відмивання грошей становлять найбільшу кількість. Зловживання службовими особами на енергетичному ринку включає корупцію у формі привласнення державних енергетичних доходів, як, наприклад, в Анголі та Нігерії, а також укладання контрактів корупційними методами для обходу правил або сприяння приватній вигоді. Посадовці також можуть вчиняти й інші зловживання на ринку, зокрема, маніпуляція цінами на енергоносії або впровадження монополістичної практики, що позбавляє конкурентів справедливого доступу до електромереж, що призводить до недобросовісної конкуренції та збільшення витрат для споживачів.

Вплив таких кримінальних правопорушень виходить за межі причетних компаній, поширюючись на світові ринки та національні економіки. Якщо великий гравець енергетичного сектору замішаний в економічних правопорушеннях, це може спровокувати нестабільні ринкові умови, впливаючи на все: від цін на нафту до стабільності валюти. Згідно зі звітом Міжнародного енергетичного агентства, сама лише корупція може завищити вартість проекту до 30%, підриваючи економічне зростання та довіру інвесторів [4].

За експертними оцінками провідних європейських дослідників службові кримінальні правопорушення «в енергетичному секторі не лише спотворюють динаміку ринку, але й створюють значні ризики для глобальної економічної стабільності». Ось чому розуміння та запобігання цим ризикам є важливим для всіх зацікавлених сторін [17].

До того ж, ЄС визнає оцінку ризиків фінансових злочинів в енергетичному секторі як стратегічну необхідність, що впливає на економічну безпеку Співтовариства, в цілому. Тому в розви-

нутих демократіях світу протиправна діяльність посадовців на ринку, зокрема енергетичному, передбачає суворі правові наслідки. В ЄС Директива 2014/57/ЄС Європейського парламенту та Ради (директива про зловживання на ринку) з 2014 року зобов'язує країни-члени запровадити кримінальну відповідальність за зловживання на ринку. При цьому кожна держава прагне до ефективної реалізації власної цілісної та взаємопов'язаної системи заходів із забезпечення енергетичної безпеки, орієнтованої на національні інтереси та стратегічні пріоритети. Проведений аналіз засвідчив, що країни світу (зокрема, Німеччина, Франція, Норвегія, Велика Британія, США) визначили та реалізують власні концепції енергетичної безпеки, які трансформуються під впливом викликів та загроз, сучасних технологій та потреб розвитку енергетичного сектору на принципах сталості.

Україна поступово гармонізує свою нормативно-правову базу із законодавством ЄС. В той же час експертне середовище та державні органи провідних країн світу зазначають, що Україна в умовах війни згенерувала власний практичний досвід забезпечення функціонування енергетичної системи, який є цінним для міжнародного співтовариства в контексті реагування на масштабні виклики та загрози енергетичній безпеці [18].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проект енергетичної безпеки: Офіційний сайт USAID. URL: <https://energysecurityua.org/ua/u-fokusi/shcho-take-enerhetychna-bezpeka-i-chomu-tse-nadvazhlyvo-dlia-ukrainy>.
2. Про схвалення Стратегії енергетичної безпеки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04 серп. 2021 р. № 907-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text>.
3. Досвід країн Євросоюзу з підвищення енергоефективності, енергоаудиту та енергоменеджменту з енергоощадності в економіці країн. Грудень 2017 р. URL: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2018/01/Pidvyshhennya-energoefektyvnosti-v-YES.pdf>.
4. Офіційний сайт IEA. URL: <https://www.iea.org>.
5. Злочинність у паливно-енергетичній сфері України: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія / Б.М. Головкін, Г.Ю. Дарнопих, І.О. Христич та ін.; за заг. ред. Б.М. Головкіна. Х.: Право, 2013. 248 с.
6. Офіційний сайт Світового банку. URL: <https://www.worldbank.org/ext/en/home>.
7. Aaron Adams. Economic Crimes in the Energy Sector and Their Implications for Extradition. 2025. 30 jul. URL: <https://www.eu-energystar.org/economic-crimes-in-the-energy-sector-and-their-implications-for-extradition>.
8. Energy Transition Trends Report 2022. Reuters, Deloitte. URL: <https://www.deloitte.com/content/dam/assets-shared/legacy/docs/research/2022/gx-eri-global-energy-transition-trends-2022.pdf>.
9. Ionuț Bogdan Berceanu, Mihaela Victorița Cărașan and Alina Zorzoană. The Regulation of Market Manipulation in the EU Energy Sector: Doctrinal Analysis of REMIT II's Sanctioning Framework. *Laws*. 2025. 14 (61). URL: <https://doi.org/10.3390/laws14050061>.
10. Anstey George, Zoë Fannon. Energy Market Abuse: Will REMIT's Paper Tiger Roar? 2023. URL: <https://www.nera.com/insights/publications/2023/energy-market-abuse--will-remit-s-paper-tiger-roar-.html#download>.
11. Regulation (EU) № 1227/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on wholesale energy market integrity and transparency : Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:326:0001:0016:EN:PDF>.
12. Офіційний сайт Australian Competition & Consumer Commission. URL: <https://www.accc.gov.au>.
13. The Code of Federal Regulations, 2025. URL: <https://www.ecfr.gov/current/title-1>.
14. Офіційний сайт Федеральної торгової комісії США. URL: <https://www.ftc.gov>.
15. Delivering an energy market that works for consumers : Press release, Department for Energy Security and Net Zero, Prime Minister's Office. URL: <https://www.gov.uk/government/news/delivering-an-energy-market-that-works-for-consumers#:~:text=These%20reforms%20will%20take%20the,having%20to%20do%20it%20themselves>.
16. Energy Security and Resilience Division : Офіційний сайт Уряду Канади. URL: <https://natural-resources.canada.ca/science-data/science-research/cyber-security/energy-security-resilience-division>.
17. International Energy conference in Europe. 2022. URL: <https://www.eu-energystar.org>.

18. Диха В. Світовий досвід забезпечення енергетичної безпеки. *Київський економічний науковий журнал*. 2025. № 10. С. 41–50.
19. Шевченко О.А. Енергетична безпека як невід’ємний елемент забезпечення економічної безпеки держави в стратегіях національної безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. С. 163–168.
20. Суходоля О. М. Проблеми визначення сфери регулювання енергетичної безпеки. *Стратегічні пріоритети*. 2019. № 1. С. 5–17.
21. Шульга Є. Правове забезпечення енергетичної безпеки України: сучасний стан та перспективи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 4. С. 69–74.
22. Тульчинська С.О., Солосіч О.С., Сінайко М.Д. Забезпечення енергетичної безпеки України в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2025. № 8. С. 62–68.
23. Чеховський А. Характерні особливості забезпечення енергетичної безпеки країни та фактори, що на неї впливають. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 2 (74). С. 244–249.
24. Гуцул М. Енергетична безпека: забезпечення стійкого, надійного та доступного постачання енергії для задоволення потреб суспільства. *Вісник Національної академії наук України*. 2019. № 3. С. 22–27.